

DOI 10.31909/26168820.2019-(44)-8

УДК 821.161.2.“09”Винниченко

Людмила РЕВА-ЛЄВШАКОВА*

ХУДОЖНІ МОДЕЛІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ СВІТУ У ТВОРЧОСТІ В. ВИННИЧЕНКА

Статтю присвячено дослідженню різних контекстів творчості В. Винниченка: неореалістичних, фантастичних, політичних, психологічних та інших. На ці контексти у різні часи звертали увагу О. Дорошкевич, М. Вороний, І. Дзевєрін, В. Мельник, В. Фащенко, В. Будний та М. Ільницький, їхні концепції проаналізовано у роботі. У доробках про творчість В. Винниченка приділялась увага аналізу філософських, суспільно-політичних, художніх поглядів письменника та відзначався інтерес митця до нової літератури та її експериментаторських поетичних нововведень, що гостро постали на початку ХХ століття. У сучасних дослідженнях приділяється увага винятковій постаті В. Винниченка, про якого можна сказати, що він поет, романіст, драматург, філософ, митець-маляр, з юних років політичний та громадський діяч; він перший і єдиний серед українських письменників ХХ століття, твори якого до 1917 року було перекладено багатьма мовами, що надає можливість говорити про вплив письменника на європейський літературний розвиток. Метою багатьох досліджень було повернути увагу до насильно вилученого з історії літератури імені В. Винниченка та повернути його до плеяди українських письменників ХХ століття. У творах письменника помітні нові риси реалізму ХХ століття, спостерігається авторське відчуття різниці між новим та старим у зображенні дійсності. Поєднання нового і традиційного втілювалось у творчі задуми творів і знаходило дивовижну стильову реалізацію. Першою неореалістичною ластівкою є п'єса «Брехня» В. Винниченка. Проза В. Винниченка багата на приклади трактування життєвих ситуацій з позицій пізнання буття. Ці теми помічаються у різних творах, тому можна стверджувати, що письменник створив систему власних поглядів та художнього вираження свого розуміння існування у світі.

Ключові слова: неореалізм, реалізм, модернізм, психологізм, стиль.

Порою літературного дебюту Володимира Винниченка став період зламу століть, який знаменується не тільки зміною дат, а й появою нових поглядів та теорій, нових провідних імен у сферах культурного життя і літератури. Сучасні дослідники життєвого та творчого шляху В. Винниченка, серед яких О. Гнідан, Л. Дем'янівська, В. Гуменюк, Т. Гундорова, Т. Денисюк, М. Жулинський, Л. Мороз, В. Панченко, Г. Сиваченко, В. Солдатенко, Н. Шумило у своїх доробках приділяли увагу аналізу філософських, суспільно-політичних, художніх поглядів письменника та відзначали інтерес митця до нової літератури та її експериментаторських поетичних нововведень, що гостро стояли на початку ХХ століття. Тривалий час ім'я В. Винниченка замовчувалось у вітчизняному дослідженні. Наукові праці про творчість письменника публікувалися лише за кордоном і належали вони Г. Костюку, який свого часу вивіз із Франції до США архів письменника та віддав багато років його вивченню, тим самим створивши собі ім'я основоположника винниченкознавства. Більш відомі з його праць – монографії нью-йоркського та торонтівського видань 80-х років («Володимир Винниченко та його доба», «Зустріч і прощання. Спогади»). У них Г. Костюк приділяв увагу винятковій постаті В. Винниченка, про якого можна сказати, що він поет, романіст, драматург, філософ, митець-маляр, з юних років політичний та громадський діяч, а ще він перший і єдиний серед українських письменників ХХ століття, твори якого до 1917 року було перекладено багатьма мовами, а

* Рева-Лєвшакова Л. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, e-mail: revalv2017@gmail.com

відтак можна говорити про можливість його впливу на європейський літературний розвиток. Але насильно вилучене з історії літератури у радянську добу ім'я В. Винниченка залишалося маловідомим. Ще на початку 70-х років минулого століття, зауважуючи відсутність фундаментальних досліджень життєвого і творчого шляху письменника, Г. Костюк стверджував, що В. Винниченко як майстер слова абсолютно не вивчений. На думку дослідника, тема «Винниченко як новеліст» потребує детального вивчення.

Наприкінці 80-х років вперше вийшли друком роман «Сонячна машина» (у щоденниках С. Єфремова знаходяться свідчення про долю роману, російський переклад якого в 1928 році почали складати в одній з київських друкарень, а потім його було наказано розсіпати) з післямовою П. Федченка та збірка «Краса і сила», до якого ввійшли кращі оповідання письменника перших двох десятиліть (передрук цієї збірки звірений з останнім за часом радянським виданням у 1931 році, яке схвалював сам автор), зі вступною статтею про ранню прозу митця І. Дзеверіна. Метою статей П. Федченка та І. Дзеверіна було привернути увагу до В. Винниченка та повернути його ім'я до плеяди українських письменників ХХ століття. Спираючись на літературну працю Франка щодо новаторства молодих українських письменників (у яких, до речі, імені В. Винниченка немає), І. Дзеверін підтверджував цитуванням власні спостереження і певні докази належності письменника до «великих епіків», які, за висловом І. Франка, «завжди клали собі метою описати, змалювати такі чи інші громадські чи економічні порядки, ілюструючи їх такими чи іншими типами, або змалювати такий а такий характер, як він розвивається серед такого чи іншого оточення, нові письменники кладуть собі іншу задачу. Для них головна річ – людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах»¹. Ці слова належать до характеристики інших митців, але влучна франківська цитата, на думку І. Дзеверіна, має відношення і до В. Винниченка. Пов'язуючи два імені, дослідник, можливо що й не знав, а інакше б обов'язково процитував слова з рецензії І. Франка на збірку оповідань В. Винниченка «Краса і сила», вперше опубліковану в «Літературно-науковому віснику» (1907. – № 4), а в 1968 році у братиславському виданні оповідань В. Винниченка. Ця рецензія не була включена до збірки творів І. Франка, але стала вагомим надбанням зв'язку імені І. Франка і В. Винниченка, про який міркував І. Дзеверін. У рецензії І. Франко писав: «І відкіля ти такий уззявся? ... так і хочеться запитати Винниченка, читаючи його новели <...>. Серед млявої, тонкоартистичної та малосилої або ординарно шаблонованої та безталанної генерації сучасних українських письменників раптом виринулось щось таке дуже, рішуче, мускулисте і повне темпераменту, щось таке, що не лізе в кишеню за словом, а сипле його потоками, що не сіє крізь сито, а валить валом, як саме життя, в суміш, українське, московське, калічене й чисте, як срібло, що не знає меж своїй обсервації і границь своїй пластичній творчості. І відкіля ти взявся у нас такий?»² Як уже стало відомим, це не єдиний науковий погляд І. Франка на творчість письменника. Ще раніше, в 1904 році, в «Літературно-науковому віснику» (№ 1–3) з'являється його стаття-огляд «Старе й нове в сучасній літературі», в якій він зауважував: «Один тільки Винниченко в останніх двох роках піднявся відразу на видне становище і подав великі надії своїм незвичайно багатостороннім, дужим талантом та знанням життя. Коли доля поталанить цьому молодому й повному сили письменникові дійти до повного розвою, то можемо надіятися з нього справді великої прикраси нашої літератури. Дужістю свого таланту, яскравістю малюнку та широтою розмаху він найбільше з усіх молодих наших письменників нагадує П. Мирного»³. Свої погляди на творчість письменника висловила Леся Українка. Їй належить російськомовна стаття, яку вона спробувала написати після виходу творів «Краса і сила», «Голота», «Біля машини», «Голод». Це єдина праця (що так і залишилась незакінченою і за життя авторки не

¹ Франко І. (1982). *Зібрання творів: у 50 т. К.*, 1982. Т. 35. С. 107-108.

² Цит. за: Винниченко В. К. (2002). *Вибране. К.*, 2002. С. 289.

³ Там само, с. 290.

друкувалась), яку вона присвятила В. Винниченку. Слід згадати, що ідейно-творчим стосункам Лесі Українки і В. Винниченка присвячено розвідницький матеріал Г. Костюка, який не знайшов жодних документів особистого знайомства письменників. Однак Леся Українка схвально висловлювалась про творчість митця і вважала, що В. Винниченко своїми першими творами підніс українську літературу до рівня західноєвропейської. З ім'ям письменника вона пов'язувала утвердження нового літературного напрямку – новоромантизму, до якого зараховувала і себе. Проте письменниця помічала в новелах В. Винниченка невиразність фабули, приглушеність характерів, слабку метафору, водночас вказувала на проникливий аналіз людських почуттів і на «замечательно верные и тонкие психологические штрихи в обрисовке внутренней драмы»⁴. Те, що Леся Українка вважала невдалим у новелістиці В. Винниченка реабілітується стильовою своєрідністю неореалізму, до якого належить творчість письменника. Однак, на початку минулого століття М. Вороний вважав головною в творчості В. Винниченка концепцію реалізму. У статті «В. Винниченко. Твори» (1912) реалістичний метод митця автор визначив у наступних рядках: «Увесь час і в белетристичних, і в драматичних творах він виступає як реаліст», «Його творчий апарат, його <...> художній Kombinationssinn (спосіб комбінування, авт.) цілком реалістичний»⁵. Стильову прихильність письменника критик пов'язував з реалістичною традицією попереднього часу та зазначав, що В. Винниченко «і щодо напрямку, і щодо форми своєї творчості йде уторованим шляхом». Але М. Вороний помічав новий комплекс стильових ознак винниченкової творчості. До своєрідного прояву художності (в рамках реалістичного напрямку), критик відносив наявність символізації, хоча зауважував, що письменник «не вживає символу як самостійного образу, а тільки як помічного засобу».

У той же час М. Вороний помічав незалежність письменницької методики створення образів, про яку написав: «він сміливо рве мости, прокладає шляхи». Ілюстрацією дослідження став аналіз оповідання «Жорстокий». Якщо в статті про мистецтво С. Васильківського автор писав про нормальний щасливий рух життя в реалізмі і неможливість пригнічених образів, млявих почувань, то, звернувши увагу на головного героя оповідання «Жорстокий», М. Вороний припускає його хворобливо-нервову організацію, зневіру в душі, а «в тілі – подразнення». У своїх поглядах на майстерність В. Винниченка автор зауважував, що талант письменника «з невблаганною послідовністю робить аналіз зневіреної, розбитої рефlekсами інтелігентської душі, в якій борються «внутрішні протилежності»⁶. Критик зазначав, що позасвідомий стан головного героя приваблював письменника переважно своєю індивідуальністю «з усім своїм складним комплексом переживань, симпатій, уподобань, поглядів, з внутрішніми конфліктами, з тяжкою боротьбою, що відбувається глибоко на дні душі»⁷. Його погляди на характер героя цілком споріднюються з новими вимірами реальності життя людини, які запропонували світу на початку ХХ століття нові психоаналітичні теорії. Яскравим прикладом мистецького і психоаналітичного споріднення послугують наступні критичні висновки: «Соціальна несправедливість, гидкий уклад сучасної сім'ї, стара фальшива мораль викликають в душі його зневіру, а в тілі – подразнення. Поволі він тіряє втіху і смак життя і ще більше набуває нервового розстрою, але ж він хоче зберегти рівновагу, погамувати страшний внутрішній процес, що здається йому «дрібницею»⁸. Зрозуміло, що подібна характеристика стану героя стала можливою тільки у ХХ столітті. Не викликає сумніву, що в традиційному реалізмі речі інтимного характеру залишалися поза межами як художнього твору, так і критичного аналізу. Дух нового реалізму і нового

⁴ Українка Леся. (1930). *Твори: в 12 т.* К. Т. 12. С. 241.

⁵ Вороний М. К. (1996). *Поетії. Переклади. Критика. Публіцистика.* К. С. 483.

⁶ Там само. С. 484-485.

⁷ Там само. С. 484.

⁸ Там само. С. 485.

в реалізмі ХХ століття відкрив безмежну свободу та простір для відвертої художності й думки.

Схожу тематику критик помічав у творах «Тасмна пригода» і «Чудовий епізод», визначаючи оригінальність стилю і манери В. Винниченка. Звернувши увагу на твір, М. Вороний намагався уникнути його аналізу, хоча історія жінки у творі «Тасмна пригода» вразила його своїм відвертим реалізмом і неприхованими реаліями життя. Цікаво, що визначивши на початку статті творчий метод В. Винниченка як реалізм, автор аналізу в процесі свого подальшого міркування не повертається до стверджень винниченкового методу творчості як реалістичного. До речі, вся стаття далека від академічного характеру наукової праці, більше того – вона нагадує пульсуючу діалектику думки М. Вороного. Щоправда, читаючи його роздуми, цікаво спостерігати неспокійну динамічність постаті автора в них. Формулюючи увагу на проблемах винниченкових творів, критик виявляв різні несподівані аспекти: «Життя в бурхливим потоці перемішує, сплітає в химерних комбінаціях форми високої краси і гидкої потвори». Наприкінці статті мова про реалізм вже не ведеться, а аналітичні думки М. Вороного концентруються навколо життя як великого світового процесу, де все залежить від індивідуальності, обставин, моменту. Автор підкреслював, що його вражає особливість створення контрастів В. Винниченком. Цю рису він називав своєрідним методом творчості, у якому убачав повчальне спрямування. Він писав, що В. Винниченко «не повчає, він тільки констатує дійсність, ілюструє її в художніх образах, але контрасти дійсності самі вже промовляють за себе, самі вимагають нового перецінювання «старих вартостей»⁹. З погляду на нові риси реалізму ХХ століття в цьому висловлені спостерігається авторське відчуття різниці між новим та старим у зображенні дійсності. Поєднання нового і традиційного дивувало й вражало його, але до визначення нового терміну, як це в свій час зробили Леся Українка та М. Хвильовий, М. Вороний не дійшов. Щоправда, у подальших роботах ним створено концептуальні положення неореалізму, а першою неореалістичною ластівкою М. Вороний називав п'єсу «Брехня» В. Винниченка. Також автор виказував свої сподівання на творчі неореалістичні інтенції В. Винниченка.

Вперше думку про належність прозової творчості В. Винниченка до неореалізму висловив О. Дорошкевич у 1928 році. Досліджуючи новелістику письменника, критик помітив декілька мотивів у його творах: мотив «подвоєння душі, дисгармонія її, розчахнення», мотив «соціальних контрастів, соціальних про-тивенств», мотив багатства і бідності, «безсоромного визискування з боку одних і безмежного бідкування других». Автор зазначав ряд стильових ознак: динамізм образів, суб'єктивність змалювання, психологізація, соціальність, «сюжети його творів раз-у-раз оригінальні і цікаві, вони захоплюють читача», «окремі епізоди так скомпоновані, що розкривають усе нові сторони у психіці дієвих осіб». Намагаючись створити загальну стильову характеристику окремих творів письменника, О. Дорошкевич доходить висновків про «оригінальний уривчасто-образний стиль» (у дусі імпресіонізму), який ґрунтується на базі неореалістичного напрямку¹⁰. Загальновизнаною рисою неореалізму є цікавість до людського існування. Г. Сиваченко зазначала ці риси у В. Винниченка, проза якого багата на приклади трактування життєвих ситуацій з позицій пізнання буття. Ці теми авторка помічала у різних творах. На її погляд, письменник створив систему власних поглядів та художнього вираження свого розуміння існування у світі. До речі, до самого письменника осмислення екзистенційності прийшло дещо пізніше, а саме у вересні 1946 року він занотував у щоденнику: «Existencialisme – нове «учення, нова немовби філософія життя у Франції. Пророк і апостол її – письменник. Він проповідує свободу. Хороше слово, але що саме воно містить у собі, у цього навчателю, трудно зрозуміти. Свободу від обов'язків? Від

⁹ Там само, с. 486.

¹⁰ Дорошкевич О. (1928). *Українська література*. К. С. 344.

того, що зв'язує життя?»¹¹. Згадаємо, що за теорією екзистенціалізму свобода полягає в тому, щоб людина не була продуктом природної або соціальної необхідності, а «обирала» саму себе, формуючи себе кожним своїм вчинком. Притаманний філософії екзистенціалізму метод безпосереднього інтуїтивного сприйняття дійсності зближує його з неореалізмом. Тим самим вільна людина не виправдовується «обставинами», бере повну відповідальність за всі свої дії та їх наслідки. Звідси у героїв неореалістичних новел В. Винниченка почуття причетності до всього, що відбувається у доквітлі.

Проблема психологізму творів В. Винниченка також привертала увагу літературознавців. Окремі її аспекти порушували Г. Клочек, В. Панченко, Г. Сиваченко. Сучасні автори літопису життя і творчості В. Винниченка, О. Гнідан та Л. Дем'янівська називали письменника продовжувачем психологічної інтелектуальної прози другої половини ХІХ століття. В цілому у винниченкознавстві утвердилась думка про те, що психологізм є домінантною рисою творчості митця. Це стосується не тільки прози письменника, але й драматургії. Дослідники помічали, що письменника більше цікавить поглиблене застосування художньої деталі, до якої він звертався для змалювання психологічної своєрідності персонажа. Тому у творах В. Винниченка предметом художнього вивчення стає людина з її духовним світом, неповторним психічним життям. У манері письма автора поєднується художнє змалювання світу й аналіз дії, яка відбувається у світі. У творах немає яскравих і ґрунтових описів природи, подій. Навіть у процесі зображення зовнішності письменник заглиблювався в деталізацію внутрішніх порухів душі людини, її настроїв, переживань. У зображенні людини відсутні різкі, категоричні судження й оцінки. Окремий ситуативний внутрішній стан є результатом деякого психологічного процесу і поєднує різні відтінки настроїв та почуттів. А безліч чинників формують душевний стан особистості у певний момент. Оповіданням притаманні драматизація та ліризація, що сприяють поглибленню психологізму. Ефективним засобом розкриття психології героя є діалог, який у В. Винниченка стає найважливішою складовою малої прози. Зазначимо, що для неореалізму характерно збільшення діалогічної частини і зменшення описової. Це пов'язано з домінантною суб'єктивізму, в основі якого психологізм та цікавість до нього. Діалог героїв виконує функцію передачі психологічних процесів. В. Винниченко майстерно передає мовними засобами психологію людини. Діалоги малої прози вважаються предтечею драматичних творів митця. О. Гнідан і Л. Дем'янівська писали, що на відміну від інших новелістів «свого часу Винниченко дещо більше драматизував свою прозу і поглиблював її психологізм, збагачуючи тим самим реалістичне оповідання. Діалог, пряма мова персонажів, роль автора, сюжет видозмінювалися таким чином, що можна було показати внутрішнє життя людини «відкрито»¹². Новелістику письменника складає не проста сукупність по-над 100 творів малої прози, серед яких Т. Денисюк визначає новелу, ескіз, етюд, спогад, казку, нарис, психологічну студію, оповідання-настрій, гумористично-сатиричне оповідання, оповідання-портрет. Свою низку жанрів Т. Денисюк запропонувала в статті про новелістику В. Винниченка, з якою виступила на науковій конференції, присвяченій пам'яті професора В. Фащенко в липні 2000 року в Одесі. Якщо брати до уваги жанрову класифікацію, то для неореалістичного аналізу залишається менше половини означеної кількості новелістичної спадщини письменника. Адже неореалізм за специфікою своїх стильових ознак серед запропонованого кола жанрового розмаїття залишає за собою не всі жанри, тим самим обмежуючи число неореалістичного новелістичного доробку митця. Так, в коло неореалізму не потрапить казка та гумористично-сатиричне оповідання (до речі, і в реалізмі їхні долі також обмежені), оповідання-настрій більш тяжіє до імпресіонізму, нарису також притаманні імпресіоністичні риси, але стильове підґрунтя його може складати неореалізм.

¹¹ Цит. за: Сиваченко Г. (2000). *Винниченкові щоденники (1926-1951) – чесність зі світом і з самим собою*. Слово і час. 2000. № 7. С. 81.

¹² Гнідан О. Д., Дем'янівська Л. С. (1996). *Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість*. К. С. 128.

Дослідження неореалістичної творчості першої третини ХХ століття запропоноване окремою монографією: «Неореалістична українська і російська проза першої третини ХХ століття», (2014)¹³. Такі поєднання в рамках одного твору В. Фащенко називав кентаврними формами, які позначали різноплановість стильового характеру, в основі якого помітне поєднання двох, а можливо, й більше стильових ознак. Різна за жанровим визначенням новелістика складає цілісну систему, об'єднану спільними ідейно-проблемними настановами.

Сучасна наукова школа виявляє до творчості В. Винниченка значний інтерес. Його філософські погляди порівнюють з теоріям західноєвропейських мислителів, у створенні жанрових та стильових інновацій убачають розмаїте коло естетичних набутків. Однак найбільш цікавими нам видаються неореалістичні розвідки творчості письменника, які вперше з'явилися на початку ХХ століття у дослідженнях О. Дорошкевича та М. Вороного. Неореалістичні риси творчості у В. Винниченка убачали І. Дзевєрін, В. Мельник, В. Фащенко, В. Панченко.

У зв'язку з творчістю В. Винниченка виникає досить тривала розмова про принцип «чесності з собою», як квінтесенції «нової моралі», яка по-різному трактується сучасними дослідниками. Так, В. Панченко і О. Драган відзначають, що у винниченкових творах представлена нова модель суспільної та індивідуальної поведінки, заснованої на неприйнятті традиційної моралі й переоцінці загальнолюдських цінностей¹⁴. Г. Сиваченко дійшла висновків, що авторські роздуми про життєву рівновагу та сенс буття, цінність людських стосунків, передусім між чоловіком і жінкою, внутрішній світ людини та духовний потенціал, біологічні бажання та абсурдні пошуки зумовили появу концепції конкордизму в уявленні про еволюцію свідомості видатного письменника¹⁵. Н. Шумило тезу «чесність з собою» вважала неоціненою з погляду на розвиток «творчої індивідуальності письменника та модернізації української літератури в цілому»¹⁶. Дисгармонійність або конкордизм позначились на схилі життя В. Винниченка і знайшли творчо-історичне відбиття в щоденникових записах, з якими автор ретельно працював упродовж чотирнадцяти років (з 1911 по 1925). «Щоденники» В. Винниченка демонструють одну із загальних тенденцій усвідомлення дійсності в цілому через індивідуальний підхід до загальнолюдських позицій і суспільних випробувань. Психологічний стан письменника в них різний, але у цих записах відчутний процес морального осмислення людського буття в одвічному протистоянні духовного та інстинктивного в людині: «...якийсь жалкий, якийсь буденний стою в своїх власних очах. Кожне моє чуття. зразу же спинається галасом: не будь смішним!.. Я ніби знаю, що про це не можна думати, що я за це потім дуже дорого заплачу і краще нічого подібного не уявляти, щоб хоч перед собою не червоніти»¹⁷; «А чи не говорить це в мені слабкість? Чи не лукавлю я сам з собою?.. От у глибині себе я відчуваю, що так, здається, воно і є. Хоча, як можна зазирнути в усі глибини, хоч вони й твої власні»¹⁸. У роки, коли В. Винниченко занотував імпульсивність своїх психічних процесів, він захоплювався ідеями біологізму в тогочасній соціології, які позначились на формі новотворчої естетики неореалізму. З цього погляду зрозумілі його індивідуальні міркування з приводу суспільних подій: «...ми були майже задушені під руїнами, але ми вийшли з-під них загартованими і мудрими, як

¹³ Рева-Левшакова Л.В. (2014). *Неореалістична українська і російська проза першої третини ХХ століття*. К. 2014. 376 с.

¹⁴ Драган О. (1996). *Чесність з собою — етико-психологічна концепція Володимира Винниченка*. Українське літературознавство. Вип. 63. 1996; Панченко В. С. (1998). *Будинок з химерами: Творчість Володимира Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті*. Кіровоград.

¹⁵ Сиваченко Г. М. (2000). «Лепрозорій»: текст роману в контексті історії та долі. Слово і час. № 7.

¹⁶ Шумило Н. М. (2003). *Під знаком національної самобутності*. К. С. 161.

¹⁷ Винниченко В. К. (1980). *Щоденник: 1911-1921*. Т. 1. Едмонтон – Нью-Йорк. С. 101.

¹⁸ Там само. С. 103-104.

обережний звір. Бо ми теж звірі, ми теж у боротьбі за існування виробляємо все нові і нові знаряддя»¹⁹.

У творчій спадщині В. Винниченка не тільки тема революційної боротьби відбиває індивідуальне ставлення до загально-го суспільного буття, а також тема людського щастя і шляху його досягнення в суспільстві. Мотив щастя помітний в усіх творах письменника. Г. Сиваченко писала: «... стан щастя мислитель інтерпретує як відчуття гармонійної співвіднесеності особистості з навколишнім світом. Уже ранні його твори дають підставу говорити про певну співвіднесеність понять «щастя», «гармонія», «рівновага», що тлумачаться, власне, як внутрішня цілісність людини»²⁰. У творах В. Винниченка представлена широта тем та проблем, у ході реалізації яких герої проходять шлях від бездуховності до високої духовності, чи навпаки. Зрозуміло, що у характерах героїв передусім відображені духовні позиції самого автора, осмислити які можна, звернувшись загалом до щоден-никової спадщини письменника, яка може відновити розуміння традиційних речей на основі глибоких філософських міркувань з приводу психологічного і морального індивідуального стану в рамках суспільного виру.

Герой кожного оповідання В. Винниченка є індивідуальністю і постає в усій неповторності свого характеру, має здебільшого сформований світогляд і по-своєму розуміє та сприймає світ і суспільні події в ньому. В. Винниченка вабили суперечності буття, тому в багатьох творах зустрічаються контрастні протиріччя. Найбільш відомою є опозиція образів Ілька та Андрія з оповідання «Краса і сила». Контраст є основною ознакою, на якій побудований твір: одинак-ідеаліст та буденний міщанин. Зазначена в назві тематика краси, яку втілює образ Ілька і сили – образ Андрія, – є другорядною фабульною конструкцією. Сюжетну основу твору складають внутрішні протиріччя Мотрі, що намагається розібратися, на кому зупинити свій вибір. Але вся конструкція твору підводить до думки про соціальний стан жінки в українському суспільному житті. Загадковість жіночого серця виявляється в сцені після побиття. Мотря жаліє не тільки себе, але й Андрія, який підняв на неї руку: «...серце здавилось страшним до муки жалем до Андрія, до себе <...>, до побитих рук, ніг, до всього свого понівеченого життя»²¹. Лейтмотив моралі в оповіданні має складний характер, адже задана тема любовного трикутника. Тому можна поставити питання до кожного з дійових осіб: якої моралі дотримується Ілько, що закохується в дівчину свого приятеля, але не має характеру змінити себе і вирішити, як діяти в цій ситуації? Якої моралі Мотря, яка народила дитину від Андрія, але має стосунки з ним з Ільком, та вагається, за кого хотіла б заміж: чи за красивого, чи за сильного? І нарешті, про яку мораль можна говорити, якщо Андрій б'є жінку і мати своєї дитини? Зрозуміти героїв можна з позицій філософії життя, яке надає ще й не таку тематику для міркувань. У сучасному літературному розвитку постомодернізму ми вже начиталися про маніяків, дитиновбивць тощо. Але винниченковий твір наближає події до реального життя, в яко-му певну складність мають психічні стани та поведінка дійових осіб. Їхнє індивідуальне життя загалом можна розцінювати з соціальних позицій, в яких наявні проблеми суспільства. Недаремно Ілько й Андрій приймають участь у крадіжках. А ситуація любовного трикутника вирішується правилами життя в суспільстві для грабіжників: «Ілько «попавсь на роботі» й попав у губернію в тюрму, звідкіль вже не вертався», а Мотря з сином, як «повезли Андрія в тюрму, поїхала за ним, повінчалась, і всі виїхали на поселення»²². Такою кінцівкою автор створює своєрідні висновки про трагічність життя звичайної людини та їхні великі пристрасті.

¹⁹ Там само, с. 110.

²⁰ Сиваченко Г. М. (2000). *Винниченків «Конкордизм» у буддистському та психо-налітичному дискурсах*. Слово і час. № 8. С. 17.

²¹ Винниченко В. К. (1989). *Краса і сила*. К. С. 32.

²² Там само, с. 66.

Герої В. Винниченка наділені складними, з певними протиріччями характерами. Через їхні думки, наміри, монологи, дії автор доводить справжню цінність життя за моральними принципами у суспільних рамках життя: «чесність з собою», «гармонійність життя і дисгармонійність ідеології та політики» тощо. Оцінку дійсності В. Винниченко демонструє через емоції і психологічний стан невдало закоханого Гриця з новели «Рабині справжнього»: «...хотілося впасти й битися грудьми, сміхом об землю, щоб повискакували спокійні, послулі і з наїженим від жаху волоссям, подивитись на дійсність, на велику товсту бабу правду з тістяними грудьми й лицем паяца. <...> Мені хотілось сміятись, божевільно, дико сміятись! <...> Я цілком широко плюнув тоді, панове, в морду дійсності»²³. У творі через життя другорядного персонажа-жінки надана інша мораль самотньої жінки, яка з одчаю розбиває щастя двох люблячих. Її індивідуальний стан виказує аморальність поведінки, а психологічна характеристика подана через зовнішній і внутрішній світ: «Людина вона була завзята, з себе гарна і з тим одчаєм, який являється після якогось злочинства над мораллю»²⁴. Автор показує людину, що у вирі політичної нестабільності виказує активну життєву позицію, незважаючи на загрозу каторги, і шукає справжню жінку. Гриць виявляє певну вираженість характеру. Говорячи про дійсність, він має на увазі її цінність, в якій вбачає радість і задоволення, відчуття гармонії духовної і фізичної. Пріоритети персонажа відповідають життєвим поглядам самого автора, які він виказує в заключній частині монологу: «...звідси виходить така мораль: єсть щось більше і за дійсність, і за ілюзію, щось єдино-справжнє, якому служить все. І на мою думку <...> зветься воно чуттям життя<...> Отже слава всьому, що на радість життю»²⁵. Тему «маленької людини» В. Винниченко продовжує в опо-віданні «Заручини». У творі детально виписаний психологічний стан пересічного, однак мрійливого романтика Семенюка: він дозрів на «ніжні почування» і має «веселі надії» та «хороші мрії» змінити своє одиноке життя, бо йому «заманулось жени-тись». Герой виразно характеризує своє буття: «А так жити не можна <...> Я не можу. Може, другі можуть, а я не можу <...> Гидко ж все це, сто раз гидко! Цей номерок, ця атмосфера, це одиноке життя. А хіба воно не однімає у мене тих сил, що пішли б на щось краще? Одна нудьга тільки...»²⁶. Сам герой ви-правдовує своє смішне становище тим, що йому «накипіло» і його «прорвало». Про своє існування він розмірковує так: «Хто мною цікавиться?.. Кому яке діло, що десь на четвертому поверсі в номерах живе якийсь студент Семенюк? Яке кому діло, що він щось робить, де ходить, для чогось живе, б'ється, мучить-ся, радіє...»²⁷. Але його індивідуальний стан, а у зв'язку з цим психологічне становище, позначене не суто біологічними та фізичними бажаннями любити. Герой набагато глибше розмірковує про своє існування. Його індивідуальні бажання підкріпленні вагомністю суспільного власного життя: «Тут не бажання другого життя взагалі, тут не розчарування в своїх ідеалах. Я можу віддати все життя своєму ділові, я можу, не думаючи багато, вмерти за його, але я хочу сьогодні, завтра любити когось. Я хочу, щоб той чоловік цікавився моєю працею, я хочу, щоб він вислухав мої думки, надії, щоб допоміг, піддержав, щоб поділив зо мною все...»²⁸. Так герой виказав думку про те, що індивідуальне залежне від суспільного, а суспільне – від індивідуального. Дійшовши до жагучого бажання мати свій дім і свою родину, герой з серйозним виглядом розповідає товаришу про свою заздрість до таргана, який «лізе додому, туди кудись, у куток, за гвіздок, де у його, може, близькі всі, де його люблять, де живуть його життям, а він їхнім». Введений образ таргана та філософські міркування головного героя пов'язані між собою загальною тематикою твору про мізерність життя звичайної людини. Наведений «комашиний приклад» різниться із

²³ Винниченко В. К. (1993). *Рабині справжнього*. Український Декамер. К. С. 239.

²⁴ Там само, с. 240.

²⁵ Там само, с. 248.

²⁶ Винниченко В. К. (1989). *Краса і сила*. К. С. 177.

²⁷ Там само, с. 179.

²⁸ Там само, с. 179.

філософією життя та образною структурою, створеними реалістичною літературою XIX століття. Дивно було б прочитати у творах реалістів про порівняння життя людини з життям тарганів. Ця тема задана XX століттям у творі «Перевтілення» Ф. Кафки.

В. Винниченко у своїх творах звертав увагу на соціальні проблеми звичайних людей, наділених складними характерами та протиріччями, з індивідуальною позицією у житті. В. Винниченко вважав своїм обов'язком виносити на обговорення суспільства злободенні теми, про що написав у листі до Максима Горького 5 січня 1909 року: « Мене глибоко цікавить питання про ставлення людини до інстинктів.<...> Його я хотів би поставити на обговорення суспільства. Все ж разом я конкретизував на питанні про дітей, про майбутнє людства»²⁹. Загалом в українській літературі переважала цікавість до загадок душі людини, зародження в ній біологічних та психологічних процесів. Дослідник В. Гречнев вважав такі нахили цілком зрозумілими і пов'язував їхнє народження відкриттями І. Сеченова, К. Тімірязєва, І. Мечникова. Нові наукові відкриття були відомі й цікавили митців, і як наслідок цього впливали на створення нових стильових рис творчої естетики, яка у В. Винниченка позначена відходом від традицій реалістичної практики до пошуків нових форм та відображень. У зв'язку з новими відкриттями автор малих жанрів «майже на молекулярному» рівні досліджував моральні проблеми. Тематика майбутнього людства була також актуальною для письменника у її індивідуальній формі у зв'язку із соціальною значимістю.

Література:

- Винниченко В. К. (1980). Щоденник: 1911-1921. Т. 1. Едмонтон – Нью-Йорк. С. 101.
- Винниченко В. К. (1989). *Краса і сила*. К. С. 177. Винниченко В. К. (1993). *Рабині справжнього*. Український Декамер. К. С. 239.
- Гнідан О. Д., Дем'янівська Л. С. (1996). *Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість*. К. С. 128.
- Дорошкевич О. (1928). *Українська література*. К. С. 344. Франко І. (1982). *Зібрання творів: у 50 т. К.*, 1982. Т. 35. С. 107-108.
- Драган О. (1996). *Чесність з собою — етико-психологічна концепція Володимира Винниченка*. Українське літературознавство. Вип. 63. 1996;
- Панченко В. Є. (1998). *Будинок з химерами: Творчість Володимира Винниченка 1900-1920 рр. у європейському літературному контексті*. Кіровоград.
- Рева-Левшакова Л.В. (2014). *Неореалістична українська і російська проза першої третини XX століття*. К. 2014. 376 с.
- Сиваченко Г. (2000). *Винниченкові щоденники (1926-1951) – чесність зі світом і з самим собою*. Слово і час. 2000. № 7. С. 81.
- Сиваченко Г. М. (2000). *«Лепрозорій»: текст роману в контексті історії та долі*. Слово і час. № 7.
- Сиваченко Г. М. (2000). *Винниченків «Конкордизм» у буддистському та психоаналітичному дискурсах*. Слово і час. № 8. С. 17.
- Шумило Н. М. (2003). *Під знаком національної самобутності*. К. С. 161.

²⁹ Цит. за: Крутікова Н. (1993). *Листування Максима Горького з Володимиром Винниченком*. Слово і час. № 2. С. 52.

REFERENCES

- Vinnichenko V. K. (2002). *Vibrane : [dlya sered. ta st. shk. viku]* / V. K. Vinnichenko. – K. : Shkola, 2002. – 304 p. [in Ukrainian].
- Vinnichenko V. K. (1989). *Krasa i sila* / V. K. Vinnichenko. – K. : Dnipro, 1989. – 752 p. [in Ukrainian].
- Vinnichenko V. K. (1993). *Rabini spravzhnogo* / V. K. Vinnichenko // *Ukrayinskij Dekameron* [uporyadnik K. Pihmanec]. – K. : Dovira, 1993. – P. 231 – 248. [in Ukrainian].
- Vinnichenko V. K. (1980). *Shodennik* / V. K. Vinnichenko [red., vstup. st. G. Kostyuka]. – Edmonton – Nyu-Jork : Kanadskij institut Ukr. studij Albert. un-tu, 1980. – T. 1. : 1911 – 1920. – 498 p. [in Ukrainian].
- Voronij M. K. (1996). *Poeziyi. Perekladi. Kritika. Publicistika* / M. K. Voronij. – K. : Naukova dumka, 1996. – 704 p. – (Biblioteka ukr. lit. Ukr. nov. lit.). [in Ukrainian].
- Gnidan O. D. (1996). *Volodimir Vinnichenko : Zhittya. Diyalnist. Tvorchist* / O. D. Gnidan, L. S. Dem'yanivska. – K. : Chetverta hvilya, 1996. – 256 p. [in Ukrainian].
- Doroshkevich O. K. (1928). *Ukrayinska literatura* / O. K. Doroshkevich. – K. : Knigospilka, 1928. – 395 p. [in Ukrainian].
- Dragan O. (1996). *Chesnist z soboyu – etiko-psihologichna koncepciya Volodimira Vinnichenka* / O. Dragan // *Ukrayinske literaturoznavstvo*. – Vip. 63. – 1996. – P. 49 – 60. [in Ukrainian].
- Krutikova N. Ye. (1993). *Listuvannya Maksima Gorkogo iz Volodimirom Vinnichenkom* / N. Ye. Krutikova // *Slovo i chas*. – 1993. – № 2. – P. 46 – 57. [in Ukrainian].
- Panchenko V. Ye. (1998). *Budinok z himerami : Tvorchist Volodimira Vinnichenka 1900–1920 rr. u yevropejskomu literaturnomu konteksti* / V. Ye. Panchenko. – Kirovograd : [b. v.], 1998. – 272 p. [in Ukrainian].
- Reva-Lyevshakova L.V. (2014). *Neorealisticzna ukrayinska i rosijska proza pershoyi tretini HH stolittya*. – K.: VD Dmitra Burago, 2014. – 376 p. [in Ukrainian].
- Sivachenko G. M. (2000). *Vinnichenkiv «Konkordizm» u buddistskomu ta psihoanalitichnomu diskursah* / G. M. Sivachenko // *Slovo i chas*. – 2000. – № 8. – P. 17 – 26. [in Ukrainian].
- Sivachenko G. M. (2000). *Vinnichenkovi shodenniki (1926 – 1951) – chesnist zi svitom i z samim soboyu* / G. M. Sivachenko // *Slovo i chas*. – 2000. – № 7. – P. 80 – 81. [in Ukrainian].
- Sivachenko G. M. (2000). *«Leprozorij»: tekst romanu v konteksti istoriyi ta doli* / G. M. Sivachenko // *Slovo i chas*. – 2000. – № 7. – P. 29 – 37. [in Ukrainian].
- Ukrayinka Lesya. (1979). *Zibr. tvoriv : u 12 t.* / Lesya Ukrayinka. – K. : Dnipro, 1979. – T. 12 : *Listi (1903 – 1913)*. – 693 p. [in Ukrainian].
- Franko I. Ya. (1982). *Zibr. tvoriv : u 50 t.* / I. Ya. Franko. – K. : Naukova dumka, 1982. – T. 35. – P. 107 – 108. [in Ukrainian].
- Shumilo N. M. (2003). *Pid znakom nacionalnoyi samobutnosti* / N. M. Shumilo. – K. : Zadruga, 2003. – 354 p. [in Ukrainian].

Reva-Lievshakova L. Artistic Models of Experimental Knowledge of Man and His World in the Works of V. Vinnichenko.

The article is devoted to the study of various contexts of V. Vinnichenko's work: neorealistic, fantastic, political, psychological and others. At different times, A. Doroshkevich, M. Voronoi, I. Dzeverin, V. Melnik, V. Faschenko, V. Budny and M. Ilnitsky paid attention to these contexts, their concepts are analyzed in the work. In studies on the work of V. Vinnichenko, attention was paid to the analysis of the philosophical, socio-political, artistic views of the writer and the artist noted his interest in new literature and its experimental poetic innovations, which were acutely felt at the beginning of the twentieth century. In modern studies, attention is paid to the exceptional personality of V. Vinnichenko, about whom we can say that he is a poet, novelist, playwright, philosopher, artist and painter, and from a young age a political and public figure;

he is the first and only among Ukrainian writers of the twentieth century, whose works were translated into many languages until 1917, which allows us to talk about the influence of the writer on European literary development. The goal of many studies was to draw attention to the name of V. Vinnichenko forcibly removed from the history of literature and return him to the galaxy of Ukrainian writers of the twentieth century. In the writer's works, new features of realism of the twentieth century are noticeable, there is an author's sense of the difference between the new and the old in the depiction of reality. The combination of the new and the traditional was embodied in the creative intentions of the works and found an amazing style realization. The first neorealistic swallow is the play "Lies" by V. Vinnichenko. Prose V. Vinnichenko is rich in examples of interpretation of life situations from the standpoint of cognition of being. These topics are seen in different works, so it can be argued that the writer created a system of his own views and artistic expression of his understanding of existence in the world.

V. Vinnichenko in his works drew attention to the social problems of ordinary people, endowed with complex characters and contradictions, with an individual position in life. V. Vinnichenko considered it his duty to bring up topical issues to the discussion of society. The Ukrainian literature was dominated by interest in the mysteries of the human soul, the origin of biological and psychological processes in it. Researcher V. Grechnev considered such inclinations to be quite explainable by the discoveries of I. Sechenov, K. Timiryazev, I. Mechnikov. New scientific discoveries were known and interested artists, and as a result of this influenced the creation of new style features of creative aesthetics. The aesthetic searches of V. Vinnichenko are distinguished by a departure from the traditions of realism and the search for new forms in the image of reality. In connection with new discoveries, the author of small genres tried to study moral problems "at the molecular" level. The theme of the future of mankind was also relevant for the writer in its individual form in connection with social significance.

Key words: *neorealism, realism, modernism, psychologism, style.*